

**УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ
Факультет соціальної та психологічної освіти
Кафедра соціальної педагогіки та соціальної роботи**

Майборода Юлія Сергіївна

**СОЦІАЛІЗАЦІЯ МОЛОДІ З ІНВАЛІДНІСТЮ В ОСВІТНІХ
УСТАНОВАХ**

спеціальність 231 Соціальна робота

РЕФЕРАТ

випускної кваліфікаційної роботи
за освітньо-професійною програмою
«Соціальна робота»
(Соціально-психологічна реабілітація)»

Умань – 2021

Випускною кваліфікаційною роботою є рукопис.

Роботу виконано в Уманському державному педагогічному університеті
імені Павла Тичини.

НАУКОВИЙ КЕРІВНИК: *кандидат педагогічних наук, доцент*
Шевчук Оксана Миколаївна

РЕЦЕНЗЕНТ: *кандидат педагогічних наук, доцент*
Балдинюк Олена Дмитрівна

Захист відбудеться *16.12.2021 р.* о *9.00* на засіданні Екзаменаційної комісії.

З роботою можна ознайомитись на кафедрі соціальної педагогіки та соціальної роботи, за адресою: 20308, м. Умань вул. Садова, 28, ауд. № 110а

ЗМІСТ

ВСТУП	
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДІ З ІНВАЛІДНІСТЮ	
1.1. Поняття інвалідності та соціальна інтеграція молоді з інвалідністю.....	
1.2. Розвиток впевненості в собі у молоді з інвалідністю як один із чинників успішної соціалізації.....	
1.3. Особливості соціалізації молоді з інвалідністю у сучасному суспільстві.....	
РОЗДІЛ 2. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДІ З ІНВАЛІДНІСТЮ В ОСВІТНІХ ТА ПОЗАОСВІТНІХ УСТАНОВАХ	
2.1. Соціальні технології з адаптації молоді з інвалідністю в освітніх установах.....	
2.2. Роль освітнього середовища у процесах інтеграції студентської молоді з інвалідністю у суспільство.....	
2.3. Туристсько-краєзнавча діяльність як засіб соціалізації молоді з інвалідністю у позаосвітніх установах.....	
ВИСНОВКИ	
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження визначається тим, що розвиток сучасного українського суспільства багато в чому залежить від тих якостей молоді, які формуються в освітньому процесі. У разі трансформації суспільства відбувається перегляд попередньої системи цінностей. Становлення пострадянської системи цінностей відбуватиметься досить довго, ця ситуація відбивається на процесі духовно-морального та професійного становлення такої соціальної групи, як молодь. Проблема полягає ще й у тому, що молодь належить до всіх верств суспільства, і, перебуваючи у процесі соціалізації, вона зазнає тиску з боку різних факторів. У зв'язку з цим зростає інтерес до проблеми соціалізації молоді взагалі та в освітньому процесі, зокрема. Соціалізація підростаючого покоління – одне з головних завдань будь-якого суспільства.

Актуальність нашого дослідження зумовлена і перетвореннями у сучасній системі освіти, які залежать від впливу зовнішніх та внутрішніх процесів. Зовнішні – це зміни в усіх сферах життя нашого суспільства та відбиваються на соціалізації. Внутрішні зміни – збільшення числа педагогічних концепцій та програм у самій системі освіти. Метою освітнього процесу є формування таких якостей студентської молоді, які б дали змогу юнакам і дівчатам реалізувати себе у суспільстві, тобто, освіта має цілеспрямовано сприяти соціалізації молоді. І на сьогодні це залишається актуальним. Важливо, щоб молоде покоління могло відігравати активну роль у соціумі.

Молодь це соціальна група, у якій суспільство відтворює себе у кожному наступному етапі свого розвитку. Будь-яке суспільство прагне залучити молоде покоління до основних соціально-духовних цінностей, прийнятих у суспільстві. Вирішити це можна у процесі соціалізації. Становлення особистості відбувається у процесі засвоєння людьми досвіду та ціннісних орієнтацій даного суспільства, що й називається соціалізацією.

У Національній молодіжній стратегії до 2030 року зазначається, що успішна самореалізація та розвиток молоді в Україні залежать від узгодженості дій багатьох заінтересованих сторін: органів державної влади та органів місцевого самоврядування, громадянського суспільства, бізнесу, родини тощо. Зважена, відповідальна та доказова молодіжна політика є наріжним каменем формування майбутнього України. Водночас така політика не повинна бути директивною та обмежувати право вибору, вона має спонукати молодь виявляти ініціативу, самостійно визначати власні цілі та цінності, а також брати участь у визначенні пріоритетів і шляхів розвитку держави [51].

У зв'язку з сучасними екологічними та соціальними чинниками, які негативно впливають на здоров'я населення, значна частина дітей страждає від патологій та хронічних захворювань, чисельність яких з кожним роком зростає. За даними Організації Об'єднаних Націй, у світі налічується близько 450 мільйонів людей із порушеннями психічного та фізичного розвитку, що складає 1/10 частину жителів нашої планети.

На засіданні Ради у справах людей з інвалідністю віце-прем'єр-міністр України Павло Розенко заявив, що приблизно кожен 16-й українець має інвалідність. Всього, за його словами, в Україні 2,6 мільйона людей мають інвалідність, їх кількість з року в рік зростає: «Так, якщо в кінці 80-х років кількість людей з інвалідністю становила близько 3 % від усього населення, то зараз – це близько 6 % населення. Станом на початок 2017 року загальна кількість людей з інвалідністю склала 2,6 млн. З них – більше 240 тисяч – 1 група, 900 тисяч – 2 група і 1,3 млн. – 3 група. З цього числа – дітей з інвалідністю близько 156 тисяч» [66, с. 5].

В Україні проблема інтеграції осіб з інвалідністю є досить актуальною, передусім, це стосується молоді з сенсорними чи руховими порушеннями: суспільство не готове сприймати людей із особливими потребами. Внаслідок цього з'являється суперечність між необхідністю подолання соціальної ізоляції молоді з функціональними обмеженнями та відсутністю відповідних

психологічних і соціально-педагогічних умов, необхідних для їх належного функціонування та розвитку. Йдеться, перш за все, про створення комплексної системи забезпечення, що сприятиме ефективній соціальній інтеграції осіб з обмеженими можливостями в суспільство.

Суперечливий соціально-економічний розвиток українського суспільства, природні, екологічні та воєнні катаклізми знизили рівень життя молоді з інвалідністю, яка сьогодні належить до найбільш соціально незахищених категорій населення. Система охорони здоров'я знаходиться у незадовільному стані, що відображається у недосконалості існуючої системи медичного забезпечення, погіршенні якості харчування, техногенних перевантаженнях, зменшенні обсягу профілактичних програм в амбулаторно-поліклінічній ланці охорони здоров'я, недосконалості системи психолого-педагогічної підтримки молоді із соціально неблагополучних родин, неефективності освітніх програм для формування у молоді культури здоров'я.

Залишається досить проблемним і рівень доступності навколишнього простору для молоді з інвалідністю в зв'язку з тим, що молодь з різними формами інвалідності потребує різних видів доступності (інваліди-візочники потребують забезпечення пологого в'їзду у приміщення та відповідної ширини дверей, наявності ліфтів відповідного розміру; молодь зі слабким зором потребує написів на основних об'єктах шрифтом Брайля і т.п.) [66, с. 5–6].

Держава та суспільство мають створити відповідні умови для залучення молоді до ціннісних орієнтацій. У цьому вся велика роль відводиться процесу соціалізації у системі освіти. Цим визначається актуальність вивчення сучасного стану процесу соціалізації молоді у освітньому процесі. Під освітнім процесом ми розуміємо явище, що допомагає адаптуватися підростаючому поколінню у соціумі у вигляді передачі знань і соціально-духовних цінностей.

Стан дослідженості наукової проблеми. Серед порівняно невеликої

кількості книг, дисертацій, статей, присвячених різним аспектам цієї теми, які вийшли в Україні, заслуговують уваги роботи М. Головатого, Є. Бородіна, В. Куліка, Т. Голубицької, О. Голубицького, В. Соколова, В. Рябіки, Ю. Поліщука, Ю. Тарабукіна, В. Онікієнка, Л. Ткаченко. Останнім часом дещо пошавилися дослідження проблем молоді на регіональному рівні. Було проведено ряд науково-практичних конференцій, на яких розглядалися питання становища молоді в сучасній Україні. За підсумками деяких з них були видані збірники тез. Низку інформативних збірників з проблем реалізації державної молодіжної політики, зокрема про нормативно-правові акти, які приймалися у цій сфері впродовж останніх років Верховною Радою України, Президентом України, Кабінетом Міністрів України, деякими міністерствами України, видав Є. Бородін.

На цьому тлі ґрунтовністю і тематичним різноманіттям вирізняються дослідження з проблем становища молоді, проблем формування та реалізації державної молодіжної політики, розвитку молодіжного руху, які проводилися у 1991–2005 рр. Державним інститутом проблем сім'ї та молоді. Усього впродовж цього часу інститутом було видано 110 різноманітних видань з цієї проблематики. Серед них – дослідження М. Головатого, В. Головенька, О. Яременка, О. Балакіревої, М. Перепелиці, Н. Комарової, О. Корнієвського, Д. Дмитрука, О. Валькованої та ін. [13, с. 21–23].

У наукових дослідженнях (О. Безпалько, В. Виноградов, Л. Волкова, О. Караман, Т. Комар, Ю. Кузьміна, Н. Носкова, С. Харченко, І. Цукерман, М. Чайковський, Л. Шипіцина та ін.) висвітлюються теоретичні та практичні аспекти соціально-педагогічної роботи з молоддю з особливими потребами. Проведений теоретичний аналіз проблеми засвідчив, що на сьогодні є багато наукових досліджень із питань виховання та навчання дітей та молоді з особливими потребами. Утім, проблема інтеграції та соціалізації молоді з інвалідністю в освітніх установах вивчена недостатньо повно.

Актуальність досліджуваної проблеми **«Соціалізація молоді з інвалідністю в освітніх установах»** зумовлена необхідністю розв'язання

низки суперечностей, які склались в суспільстві, зокрема, потребою успішної соціалізації та інтеграції молоді з інвалідністю в освітні установи та розробкою ефективних шляхів і механізмів їх впровадження.

З метою забезпечення соціальної допомоги дітям та молоді, що не мають змоги вести повноцінне життя через вади психологічного або фізичного розвитку, першочерговим є не лише зміна ставлення суспільства до людей із особливими потребами та проблемою інвалідності в Україні як такої, а й зміна уявлення самої молоді щодо власного життя та можливості саморозвитку, самореалізації. Через обмеження не лише в спілкуванні, а й у самообслуговуванні, контролі за власною поведінкою, пересуванні молоді люди стають майже повністю залежними від інших людей, батьків, що негативно впливає не лише на їх розвиток, а й на процес соціалізації.

Інтеграція дітей та молоді, а також їх включення в повноцінне та активне життя є важливим етапом розвитку сучасного суспільства, оскільки, жодна людина чи то з інвалідністю чи без неї, не повинна бути відокремленою від соціуму, а статус інваліда не може позбавити її можливості бути повноцінним членом суспільства.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та дослідженні соціально-педагогічних аспектів соціалізації молоді з інвалідністю в освітніх установах.

Відповідно до поставленої мети сформульовано такі **завдання дослідження**:

1. На підставі аналізу наукової літератури визначити сутнісні характеристики поняття інвалідності та соціальної інтеграції молоді з інвалідністю.

2. Розкрити особливості соціалізації молоді з інвалідністю та схарактеризувати вплив невпевненості у собі, як фактор асоціалізації.

3. Проаналізувати ефективність соціальних технологій з адаптації молоді з інвалідністю в освітніх установах.

4. Обґрунтувати важливість освітніх та позаосвітніх установ, як

платформи для розвитку та самореалізації молоді з інвалідністю.

Об'єкт дослідження – молодь з інвалідністю.

Предмет дослідження – соціалізація молоді з інвалідністю в освітньому процесі.

Відповідно до визначених завдань використано такі **методи дослідження**: теоретичні: аналіз, синтез, класифікація, порівняння та узагальнення базових понять дослідження; обґрунтування особливостей соціально-педагогічної роботи з молоддю з інвалідністю; емпіричні: спостереження з метою вивчення реального стану роботи з молоддю з інвалідністю на базі громадської організації «Молодіжне об'єднання Нове покоління Кам'янщини» та молодіжного простору «Саме час»; моніторинг роботи для вивчення стану досліджуваної проблеми.

Експериментальна база дослідження: Громадська організація «Молодіжне об'єднання Нове покоління Кам'янщини» та Молодіжний простір «Саме час», які підпорядковуються Відділу освіти, культури, молоді та спорту виконавчого комітету Кам'янської міської ради Черкаської області.

Теоретичне значення одержаних результатів. Наукова новизна роботи полягає в тому, що: уточнено суть поняття «інвалід», «інтеграція», «впевненість у собі», «соціалізація», «реабілітація»; подальшого розвитку набули форми та методи соціально-педагогічної роботи з молодими людьми з інвалідністю в освітніх та позаосвітніх установах.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що отримані в результаті дослідження теоретичні і практичні висновки можуть бути використані при розробці програм соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю з інвалідністю, а також заходів, спрямованих на підвищення соціалізації, інтеграції та адаптації молоді людини з інвалідністю у суспільство. Результати роботи можуть будуть використані у навчально-виховному процесі освітніх та позаосвітніх установ.

Апробація результатів дослідження. Положення і висновки дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри соціальної педагогіки та

соціальної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Матеріали дослідження доповідалися на всеукраїнських та регіональних наукових конференціях і семінарах: Всеукраїнській науково-практичній конференції «Спеціальна та інклюзивна освіта: теорія, методика, практика» (Умань, 25 березня 2021 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми підготовки фахівців соціальної сфери» (Умань, 22 квітня 2021 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю «Просоціальна особистість у гендерному вимірі: теоретико-методологічні та прикладні аспекти» (Умань, 31 травня 2021 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми соціальної педагогіки та соціальної роботи» та II Міжнародному науково-практичному симпозіумі з інклюзивного туризму (Умань, 12 жовтня 2021 р.); науково-практичному семінарі «Перспективи ефективної роботи соціальних працівників з молоддю» (Умань, 3 березня 2021 р.); науково-практичному семінарі «Громадські організації людей з інвалідністю крізь призму надання соціальних послуг» (Умань, 16 квітня 2021 р.).

Публікації. Результати дослідження висвітлені у публікації: «Проблема соціалізації молоді з інвалідністю в освітніх установах».

Основні положення кваліфікаційної роботи відображенні в збірнику матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні проблеми соціальної педагогіки та соціальної роботи» та II Міжнародного науково-практичного симпозіуму з інклюзивного туризму (Умань, 12 жовтня 2021 р.).

Структура дослідження. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел із 78 найменувань. Повний обсяг випускної кваліфікаційної роботи – 83 сторінки: основний текст – 72 сторінки.

Висновки. Проведене дослідження особливостей соціалізації молоді з інвалідністю в освітніх установах дозволило зробити висновки:

1. Проблема інвалідності є далеко не новою і охоплює, без перебільшення, всю історію людства. Вчені по-різному визначають поняття інвалідності. Л. Байда та О. Красюкова-Енс зазначили п'ять найбільш поширених визначень цього стану: біомедичне, філантропічне, соціологічне, економічне та соціально-політичне. Останнє визначення кардинально відрізняється у трактуванні поняття «інвалідності», оскільки воно виводить даний термін з індивідуальної сфери і переносить у сферу соціального оточення.

Отже, молода людина з інвалідністю – це особа, яка повністю або частково втратила здатність чи можливість виконувати самостійно ті чи інші функції у порівнянні зі здоровими людьми внаслідок захворювання, травми або вроджених вад.

Здійснивши аналіз поняття «соціальна інтеграція» ми дійшли висновку, що це процес надання особам з інвалідністю реальних можливостей брати участь у всіх видах і формах соціального життя на рівні і разом з іншими членами суспільства в умовах.

Інтеграцію можна вважати успішною, якщо індивід освоює необхідні соціальні ролі, цінності, норми, стереотипи поведінки. Але це не означає, що вона відбувається як поступальна хода вгору. Це складний, суперечливий, процес, який представляє собою динамічну систему, в ході якої здійснюється досягнення стратегічної цілі – відновлення соціального статусу інваліда, в результаті чого відбувається включення людей з інвалідністю в усі соціальні системи, інститути, соціуми й зв'язки, а також їх активна участь в основних напрямках життя й діяльності суспільства відповідно до віку й статті.

Інтеграція в освітнє середовище допомагає молодій людині з інвалідністю отримати професію, самореалізуватися, досягти успіху в житті і кар'єрі, відчути себе особистістю, невід'ємною частиною суспільства.

2. Важливим компонентом соціально-психологічної адаптації осіб з інвалідністю є розвиток впевненості у собі як віри у власні можливості, здібності, здатність досягати значущих для індивіда цілей та задоволення

важливих потреб.

Дослідники пов'язують це психічне утворення зі здатністю індивіда висувати вимоги і запити у взаємодії з соціальним оточенням і досягати їх здійснення; здатністю дозволяти собі мати ці вимоги (установки по відношенню до себе), мати сміливість їх виявляти (соціальний страх чи соціальна сміливість) і володіти навиками їх реалізації в поведінці (соціальні навички).

Ефективність психологічної адаптації залежить від адекватного сприймання себе та своїх соціальних зв'язків, цілей, ціннісних орієнтацій, прийняття свого соціального статусу. Адже викривлене чи недостатньо розвинуте уявлення про себе веде до порушень адаптації. Впевненість у власних можливостях формується з самого дитинства і має вагомий вплив на соціалізацію молоді з інвалідністю в майбутньому.

Обґрунтовано, що у ході успішної соціалізації молоді з інвалідністю в освітніх установах та розвитку впевненості у собі можуть бути використані такі методи адаптації: патронаж; тьюторінг; наставництво у формі волонтерства; організаційно-інформаційні методи; методи групової соціально-психологічної терапії.

3. Основними технологіями, які застосовуються в освітніх установах для молоді з інвалідністю, є соціальна реабілітація, соціальна адаптація, соціальне прогнозування та соціальна діагностика. Ці технології є базовими, але їх застосування недостатньо, тому що необхідний індивідуальний підхід і більш сучасні технології та методи адаптації молодих інвалідів.

Також нами визначено, що важливим чинником соціалізації є: соціокультурна діяльність та соціокомунікативна реабілітація, оскільки вона залучає молодих людей до спілкування та допомагає відновити їхню самооцінку; естетичне виховання та культурно-дозвільна діяльність, оскільки забезпечують: входження до нового оточення, розширення кола спілкування, позбавлення від комплексу неповноцінності, інтеграцію у заняття творчістю, пошук у собі прихованих талантів; соціально-трудова адаптація; технологія

профорієнтації, що дозволяє досліджувати інтереси та розуміти можливості даної категорії населення до навчання та трудової діяльності.

Відповідно, нами проаналізовано актуальне застосування технологій розвитку творчості, таких як музикотерапія, арт-терапія, бібліотерапія. Зокрема, акцент ставився на застосування арт-терапії, адже дані технології позитивно впливають на психічне і соціальне здоров'я осіб з інвалідністю, забезпечують умови для оптимального процесу їх реадаптації та інтеграції в соціум.

4. Освітнє середовище сприяє психофізичному розвитку, впливає на духовно-творче зростання молоді з інвалідністю, що дозволяє їй відчувати та усвідомлювати себе «рівними серед рівних». Зокрема, студентське середовище є тим етапом, на якому реалізується досягнення особистості, будуються і здійснюються плани професійного зростання у студентів з інвалідністю. Вирішення основних завдань розвитку в цей період передбачає отримання почуття схожості, цілісності (ідентичності) і професійного самовизначення.

Визначено, що для розвитку та самореалізації молоді з інвалідністю в освітніх установах великого значення слід надавати: психологічній підтримці студентів з інвалідністю (комунікативна взаємодія в системі «викладач-студент»); позитивні афірмації; спеціальні психотехніки; тренінгові заняття; творчі етюди; розбір реальних життєвих складних ситуацій; рольові ігри; самопізнання та саморегуляції); задоволення потреб (у безпеці; у впевненості в собі і в своїх силах; у відчутті власної гідності й значущості; у досягненні внутрішньої гармонії всіх сторін свого життя; у можливостях саморозвитку, самовдосконалення та професійного зростання); комунікативній культурі викладача; соціально-психологічній інклюзивній компетентності; психологічним аспектам безпеки інклюзивного освітнього середовища в освітніх установах.

Однією з цікавих та ефективних форм роботи додаткової освіти, спрямованої на соціалізацію та адаптацію молоді з інвалідністю, є туризм та

краєзнавство. Туристсько-краєзнавча діяльність у всіх її формах сприяє всебічному розвитку особистості, спрямована на вдосконалення її інтелектуального, духовного та фізичного розвитку, сприяє підвищенню інтересу до вивчення Батьківщини; спілкуванню з однолітками та інтеграцію в середовище однолітків; розробку системи заходів щодо активізації роботи у позаосвітніх установах; активне залучення молоді з інвалідністю у підготовку та проведення масових заходів.

Додаткова освіта дає реальну можливість вибору молоді з інвалідністю свого індивідуального освітнього шляху, збільшує простір, в якому може розвиватися її особистість, забезпечуючи їй «ситуацію успіху»; отримані знання та вміння у системі додаткової освіти можуть у подальшому житті молодих людей бути не лише дозвіллям, а й профілізацією їх життєвого статусу; спрямована на створення умов розвитку особистості молодої людини, мотивації до пізнання і творчості; забезпечує її емоційне благополуччя; зміцнює психічне та фізичне здоров'я; це профілактика асоціальної поведінки.

Проведена робота дозволила виконати завдання дослідження. Пріоритетними напрямками подальших розвідок можуть стати: психологічні аспекти безпеки інклюзивного освітнього середовища у вищій школі; підготовка студентів з інвалідністю до вирішення конфліктних ситуацій; соціально-педагогічна робота з молоддю з інвалідністю в умовах інклюзивного освітнього простору.